# COMUNA BÂRZAVA

**Denumiri:**

**Bârzava:** *Berzova (1471), Alsóbozva, Bosowa, Marosborsa, Nagybozva*

**Bătuța:** *Báttyafalva, Batucza*

**Căpruța:** *Kaproncza* (1350), *Kapronczy, Maroskapronca*

**Dumbrăvița:** *Dombrawitzy,Dombrowitza, Alsó- și Felsew Dombrawitza*

**Groșii Noi:** *Gross, Garassa*

**Lalașinț:** *Laláncz, Lalasócz, Lalasinczi, Lalosch*

**Monoroștia***: Kuzepseumonyoros (1350)***,** *Alsómonyorós, Felsewmonyorós, Kőzépsőmonyorós, Marosmonyorós*

**Slatina de Mureș:** *Marosszlatina, Szalatnyakuta, Scalatyna*

**Repere geografice:**

**Bârzava** este o comună formată din satele **Bătuța, Bârzava** (reședința), **Căpruța**, **Dumbrăvița**, **Groșii Noi, Lalașinț, Monoroștia** și **Slatina de Mureș.** Comuna Bârzava este situată la poalele Munților Zărand, la contactul acestora cu Munții Metaliferi, pe malul drept al Mureșului, pe râul Bârzava - afluent de dreapta al acestuia, între comunele Conop (la vest) și Vărădia de Mureș (la est). Comuna se întinde pe o suprafață de aproximativ 25643 ha, din care peste 17600 ha de păduri și terenuri forestiere, 4923 ha pășuni și fânețe, 2232 ha terenuri arabile, 50 ha livezi, restul fiind terenuri cu drumuri, construcții, ape etc.

**Istoric:**

**Prima atestare documentară: Bârzava (1471), Bătuța (1786), Căpruța (1350), Dumbrăvița (1471), Groșii Noi (150-1515), Lalașinț (1585), Monoroștia (1350), Slatina de Mureș (1439).**

Zona Bârzavei a fost locuită încă din epoca pietrei, găsindu-se pe teritoriul ei resturi de obiecte din ceramică, înspre hotarul cu comuna Conop, fiind locuită și în epoca dacică și romană.

Satul **Bârzava** este menționat documentar ca aparținând comitatului Arad, în 1471, 1479, 1506, 1510, 1607 etc. Conform unor documente otomane din 1554, satele de pe valea Mureșului, până la Vărădia, au fost ocupate de turci în 1552. Au fost eliberate în 1595 de oștile ardelene dar au reintrat sub administrație otomană în 1616. În 1650 localitatea Bârzava făcea parte din domeniul tezaurial al principatului Transilvaniei. După 1688, cînd trupele habsburgice eliberează Lipova, valea Mureșului inferior a trecut sub administrație austriacă. Țăranii din părțile Bârzavei au participat la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, din 1784-1785. La Bârzava țăranii au prădat și au dat foc casei nobilului maghiar Kasozonyi. Moara nobiliară este incendiată de Gheorghe Berar care, împreună cu primarul Stănij Munteanu, sunt învinuiți de instigare la revoltă și condamnați la moarte. Sătenii din Bârzava au participat și la evenimentele revoluționare din 1848. În matricola bisericească s-a consemnat că, la 25 noiembrie 1848, 5 bărbați au fost spânzurați la poalele dealului Ciot: Crișan Toader, Moldovan Nicolae, Dehelean Todor, Rus Pavel și Jivan Gheorghe.

Satul **Bătuța** este menționat pe harta lui Lipszky din 1806

Satul **Căpruța,** la mijlocul sec. al XIV-lea (1350) aparținea domeniului Abrahámffy. În 1479 Căpruța este menționată ca *oppidum* (târg). În 1497 și 1508 localitatea Căpruța era în proprietatea domeniului Haraszthy. În 1493 este atestat documentar cnezul Bogdan din Căpruța. În veacul al XVI-lea, Căpruța este consemnată documentar în 1510, 1514, 1515, 1528. Căpruța este punctată și pe harta lui Lazarus, în 1528 și menționată ca așezare în 1608.

Satul **Dumbrăvița** aparținea în 1479 domeniului Vărădiei. Localitatea este pomenită documentar în 1483, 1506, 1511, 1515. În 1528 Dumbrăvița era stăpânită de domeniile Abrahámffy și Haraszty. Dar la începutul veacului al XVII-lea, în 1607, era în proprietatea

domeniului cetății Șoimoș. În 1823 țăranii din Dumbrăvița adresează o jalbă autorităților cerând îmbunătățirea condițiilor de viață.

Satul **Groșii Noi**, atestat documentar începând cu 1508, era proprietatea domeniului Abrahámffy. Aici a fost dezvelit un **tezaur monetar** cu piese din Evul Mediu târziu și epoca premodernă. Ascunderea tezaurului de la Groșii Noi spre finele deceniului al nouălea al secolului al XVII-lea pare că s-a făcut în grabă, foarte probabil datorită conflictului militar de la granița dintre Principatul Transilvaniei și regiunile stăpânite de turci. Tezaurul de la Groșii Noi conține 210 monede, emisiuni ale Principatului Transilvaniei, regatului Ungariei, Imperiului Romano-German, regatelor Poloniei, Suediei, Franței, Țărilor de Jos spaniole, Provinciilor Unite – Olandei, orașului Ragusei și Imperiului Otoman. Cea mai mare parte a monedelor au fost bătute în Ragusa – 30%- și Imperiul Otoman, circa 22%. Din perspectivă cronologică, tezaurul se deschide cu monedele poloneze de o jumătate de groș ale regelui Ioan Albert (1492-1501) și se încheie cu monedele de tip *grossetto* ale orașului Ragusa, ultima emisiune datând din anul 1686.

Satul **Monoroștia** este menționat documentar începând cu 1350, când apare sub forma *possesio Kuzepseumonyoros.* Localitatea este pomenită documentar și în 1515. În anul 1819 erariul austriac vinde satul Monoroștia, în 1824 localitatea fiind în stăpânirea domeniului Almay.

Localitatea **Slatina de Mureș** era stăpânită în 1439 de către domeniul nobililor Garay. În 1455-1483, Slatina de Mureș era în posesia domeniului Telegdy. La începutul veacului al XVI-lea, în 1510, Slatina de Mureș era în proprietatea familiei Brandenburg.

**Evoluție demografică:**

*Bârzava:*1715-23 familii, 1723-5 familii, 1743-27 familii, 1771-1786- 39 familii, 1828- 166 familii, 1851-1421 locuitori, 1857-922 persoane, 1869-1862 suflete, 1880-1649 locuitori, 1890-1808 persoane, 1900-1726 suflete, 1910- 1807 locuitori, 1922-1422 persoane.

*Bătuța*: 1786- 13 familii*;* 1828-56 familii; 1851-38 locuitori; 1857-359 persoane; 1869-434; 1880-386 suflete; 1890-378 locuitori; 1900-341 persoane; 1910-412 suflete; 1922-324 locuitori;

*Căpruța:* 1715- 54 familii; 1720- 15 familii; 1743- 15 familii; 1771-1786-94 familii; 1828-94 familii; 1851-736 locuitori; 1857-607 persoane; 1869-854 suflete; 1880-866 locuitori; 1890-823 persoane; 1900-799 suflete; 1910-852 locuitori; 1922-747 persoane.

*Dumbrăvița:* 1720-14 familii; 1743-7 familii; 1771-178-2 familii; 1828-100 familii; 1851-1600 locuitori; 1857-1012 persoane; 1869- 1136 suflete; 1880-1122 locuitori; 1890-1146 persoane; 1900-1131 suflete; 1910-1130 locuitori; 1922-987 persoane;

*Groșii Noi:* 1720-5 familii; 1743-9 familii; 1771-1786-54 familii; 1828-59 familii; 1851-673 locuitori; 1857-627 persoane; 1869- 791 suflete; 1880- 788 locuitori; 1890- 849 persoane; 1900- 871 suflete; 1910-863 locuitori; 1922-724 persoane;

*Lalașinț:* 1786-141 familii*;* 1828-213 familii; 1869-1617 locuitori; 1880- 1344 persoane; 1890- 1415 suflete; 1900-1429 locuitori; 1910-1291 persoane; 1922- 1013 suflete;

*Monoroștia:*1743 – 15 familii; 1771-1786-19 familii; 1800-27 familii; 1828- 35 familii; 1851-364 locuitori; 1857-224 persoane; 1869- 437 suflete; 1880- 364 locuitori; 1890-378 persoane; 1900- 406 suflete; 1910- 425 locuitori; 1922- 370 persoane;

*Slatina de Mureș: 1771-* 18 familii; 1828-44 familii; 1857-362 familii; 1869- 471 familii; 1880- 436 locuitori; 1890- 1100 persoane (inclusiv muncitorii străini venițo la defrișări); 1900- 983 suflete; 1910- 517 suflete.

**Populația comunei Bârzava**: 1930- 6069 suflete; 1956- 4899 locuitori; 1966- 4590 persoane; 1977- 3982 suflete; 1992- 3279 locuitori; 2002- 3019 persoane; 2011- 2707 suflete.

Conform recensământului efectuat în 2011, populația comunei Bârzova se ridică la 2.707 de locuitori, în scădere față de recensământul anterior din 2002, când se înregistraseră 3.019 de locuitori. Majoritatea locuitorilor sunt români (78,77%). Principalele minorități sunt

cele de ucrainieni (0,78%) și romi (0,78%). Pentru 3,66% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (80,05%), dar există și minorități de penticostali (8,61%), greco-catolici (5,1%), baptiști (1,63%), Martorii lui Iehova (0,48%), ortodocși sârbi (0,44%), romano-catolici (0,3%), adventiști de ziua a șaptea (0,18%) și reformați (0,11%). Pentru 2,99% din populație, nu este cunoscută apartenența confesional.

**Biserica**

**Biserica Ortodoxa din Bârzava** cu Hramul Adormirea Maicii Domnului a fost construita pe locul actual în anul 1890. Inainte de aceasta biserica se cunoaște ca au mai existat doua din lemn una construita in anul 1760 pe dealul paralului, pe vale si una tot pe vale constuita in 1812, la numarul 206. Actuala Biserica este zidita in anul 1890 dupa un plan intocmid de inginerul Razvan Pal din Arad si lucrarea a fost executata de mesterul Kis Ferencz din Savarsin. Este zidita din caramida si piatra si este acoperita cu tabla, stilul este baroc vienez , fara cupola in forma de nava cu plafon boltat din scandura tencuita. Pictura morala in tempera a fost efectuata in anul 1932 de pictorul Stefan R.Vladescu din Craiova. Iconostasul este din lemn sculptat si vopsit in ulei si bronz si este opera maiestrilor Szeifert, Radovan Milivoi din Arad. Biserica a fost sfintita in 1891 de episcopul Ioan Metianul si resfintita in anul 1932 de catre episcopul Grigore Comsa. Restaurarile exterioare si interioare s-a facut in anii 1932, 1961, 1966, 1993, 2004, 2011 și 2013. Preoți: Constantin raposat la 23 aprilie 1768, Petru Popovici pana in 1789, Grigore Popovici 1784-1800, Teodor Popovici 1798-1826, Arsenie Popovici 1800-1819, Ioan Popovici 1826-1855, Petru Baltean 1829-1844, Axentie Popovici 1833-1834, Grigore Dimitrovici 1837-1837, Nicolae Popovici 1839-1864, Zamfir Baltean 1844-1855, Mihai Cojan 1855-1855 septembrie, Eftinie Popovici 1855 iulie - 1855 august, Constantin Mregea 1856-1882, Vasile Popovici 1865-1918, Ioachim Turcu 1890 martie – 1890 iulie, Gheorghe Popovici 1890 martie-1890 iulie, Iosiv Clambesiu 1890-1898, Avisalon Tincra 1900-1902, Iosiv Popovici 1905-1939, Terentie Civrogurin 1919-1926, Octavian Campeanu 1927-1968, Traian Popovici 1940-1942, .Ioan Gherman 1942-1950, Ciopata Gheorghe 1968-1976, Popovici Eugen 1976-1985, Bandea Gheorghe 1986,

Biserica are trei clopote unul din 1981 al doilea din 1919 si al treilea din 1937. Casa parohiala a fost alaturi de biserica, de școala confesionala iar a doua casa parohiala (actuala, la nr 110) a fost cumparata de preotul Octavian Campeanu in 1927. De remarcat că în localitatea Bârzava au slujit concomitent doi preoți, populatia fiind numai ortodoxă până în 1873 când industriasul Szaidner Bernat a obligat pe toti angajatii sai să treaca la catolicism, astfel că au trecut 151 de persoane intemeind aici o **parohie greco-catolica.**

**Biserica ortodoxă Bătuța**

Pe dealul numit „*Dâmbul bisericii*”, unde azi e cimitirul satului, a existat încă din 1799 o biserică de lemn cu hramul „*Sf. Arh. Mihail şi Gavriil*”, unde s-a slujit 85 de ani, când s-a zidit actuala biserică. Tradiţia locală consemnează că această bisericuţă de lemn a fost vândută satului Juliţa. Actuala biserică a fost zidită între anii 1881-1886, cu hramul „Sf. Arh. Mihail şi Gavriil”, folosindu-se materiale: piatră, cărămidă, acoperiş cu ţiglă. Pictura în tehnica frescă, a fost restaurată în 1955, când a fost şi resfinţită. Aici au slujit preoţii: Adam Gheorghe ( 1868-1909), Iustin Nica (1909-1918), Ioan Musca (1918-1919), Adrian Mursa (1919-1950 ), Dumitrie Răsădeanu ( 1953), Ioan Modreanu (1954-1956), Ioan Chemez ( 1958-1962), Gherasim Moisescu (1965-1966), Voicu Dărăştean(1967-1968), Alexandru Rechiţan (1971-1974), Mili Mihai ( 01.01.1975-01.04.1975), Groza Manase (1975-1995), Prună Cristian ( 1995-2005). Începând din anul 15.12.2005 preot paroh aici este Balint Cosmin Gheorghe.

**Biserica ortodoxă din Groșii Noi**

Locuitorii au avut biserică mică de lemn, în Evul Mediu, situată pe ”dâmbul Plischii”, denumit și astăzi ”Bisericuța”. Biserica de lemn actuală, cu hramul *„Întâmpinarea*

*Domnului*", situată în centrul satului, tot pe un "dâmb", a fost construită în anul 1807. Această biserică a fost precedată de alta, având hramul Înălțarea Sfintei Cruci, pe care episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului, în urma vizitei sale canonice din anul 1755, a înregistrat-o cu mențiunea că era "*nouă și negătată*". În anul 1956 sub păstorirea preotului Sulințan Terente se pune temelia (fundația) bisericii noi cu hramul *Sfântul Mare Mucenic Gheorghe*, nu departe de biserica veche devenită monument istoric. Datorită regimului comunist s-a întrerupt orice lucrare la ridicarea bisericii, încercându-se de către autoritătile locale schimbarea destinației fundației ridicate, din biserică în cămin cultural, dar nu s-a întâmplat acest lucru și între anii 1975-1976 biserica a început să se înalțe, fiind ridicată, acoperită, tencuită la interior și exterior și zugrăvită la exterior, sub păstorirea preotului Gheorghe Rusu. Din anul 1979 până în anul 1989 cu sârguința și purtarea de grijă a preotului Gheorghe Culda împreună cu dărnicia credincioșilor din parohie, biserica a fost înzestrată cu dușumea, mobilier și instalație electrică.

**Preoți:** Ciongradi Petru, Zoriț Cornel, Sulințan Terente fiu al satului, Chinez Ioan, Rusu Gheorghe, Culda Gheorghe, Murgu Marius.

**Biserica ortodoxă din Lalașinț**

Locașul ortodox de cult persista în amintirea locuitorilor prin toponimul *Balta bisericii* sau *Progagea veche*, unde se stie ca a existat o modesta biserica de lemn. In 1758, protosighelul Arsenie Radivoievici descria starea proastă în care se afla clădirea bisericii din Lalașinț. In anul 1845 protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu al Lipovei sfintea actuala biserica de zid cu hramul „Sfintii Arhangheli".

**Biserica ortodoxă din Monoroștia**

Conform preotului Nicodim Neagota, în Arhiva Bisericii din Monoroştia ar fi existat o *Pravilă* în care se arăta că satul Monoroştia a fost aşezat în câmpurile parohiale pe Vale şi acolo a fost şi biserica ortodoxă. Ca dovadă s-a găsit scos de ape un sfeşnic care a fost depus la Muzeul Satului de către învăţătorul de atunci, Tudorache Constantin. În jurul anului 1900 s-a cumpărat biserica din localitatea Bata şi s-a ridicat pe locul unde este astăzi în grădina donată de Fam. Băvnar Ioan şi Antonie. Această biserică a ars parţial în 1968. Biserica actuală cu hramul ,,Naşterea Maicii Domnului din Monoroştia a fost zidită în 1971 de către credincioşii parohiei, folosindu-se materiale: piatră, lemn şi ţiglă la acoperiş. Biserica are un tur central acoperit cu tablă zincată. Pictura în interior în tehnica tempera a fost făcută de pictorul Buia Florian din Arad în anul 2007-2008. Preoți: Rechiţan Ioan, Crainic Ioan, Cicirean Dorin iar în prezent Butar Pascu.

**Filia Dumbrăviţa** are biserica cu hramul ,,Sf. M. Mc. Dimitrie" şi a fost zidită în anii 1943-1951. Biserica este zidită folosindu-se piatră la fundament, cărămidă, lemn şi ţiglă la acoperiş şi având trei turnuri.

**Biserica Baptistă din Bârzava și Biserica Baptistă din Căpruța**, înființate la începutul sec. XX, sunt formate, actualmente, din câteva zeci de membri.

**Învățământul**

Prima școală românească din Bârzava a luat ființă în anul 1791. În anul școlar 1823/ 1824 la școala confesională românească din Bârzava învățau 51 de elevi. În anul 1791 și-a deschis porțile școala din Căpruța, care era frecventată de 53 elevi în anul școlar 1823/1824. În 1823/1824 școala confesională românească din Dumbrăvița era frecventată de 23 elevi. Școala românească din Groșii Noi a început în anul 1788. În 1823/1824 la școala din Groșii Noi învățau 20 de elevi. Școala din Lalașinț, înființată în 1788, avea 63 de elevi care o frecventau în 1823/1824. Școala din Monoroștia își începe activitatea în anul 1804.

**Personalități**

**Iosif Conta**, mare dirijor, născut în Monoroștia.

**Vasile Conta**, inginer, fostul șef al Ocolului Silvic Bârzava.

**Gheorghe Hubic**, preot și compozitor și profesor de muzică. Multe manuscrise muzicale, compoziții ale lui Gheorghe Hubic, sunt cvasinecunoscute publicului din România.

**Gheorghe Pleș**, membru al Partidului Național Liberal, senator al județului Arad în Parlamentul României, în perioada interbelică.

**Mircea Ionel Pleș**, medic și scriitor.

**Economie**

Comuna Bârzava a devenit cunoscută datorită fabricii de var și a exploatărilor forestiere din zonă. În văile apropiate se mai găsesc și astăzi boxele cărbunarilor, meserie străveche practicată de locuitorii din satele comunei.

Principalele ramuri economice sunt: agricultura, exploatările forestiere, industria materialelor de construcții, comerțul, serviciile și tursimul. Agricultura este profilată pe: cultura porumbului, a grâului, orzului, plantelor furajere, cartofului, legumelor și pomilor fructiferi, creșterea porcinelor, bovinelor, ovinelor, cabalinelor, păsărilor și creșterea albinelor. Exploatările forestiere dețin o pondere însemnată în economia comunei Bârzava, gorunul de Bârzava fiind de foarte bună calitate.

**Tradiții și obiceiuri**

Comuna Bârzava își păstrează bine tradițiile și obiceiurile rămase de la înaintași**.** Armina Sfei din localitatea Dumbrăvița (Bârzava) a luat locul I la concursul Național de folclor de la Petroșani, în anul 2018.

Din anul 1974, în comuna Bârzava are loc **Sârbătoarea Sânzienelor. I**nițial această serbare a avut loc în localitatea Monoroștia, sat aparținător comunei Bârzava, dar în ultimii ani această manifestare tradițională s-a desfășurat pe platoul din fața Căminului Cultural din Bârzava, un loc foarte pitoresc unde se adună foarte mulți locuitori ai comunei dar și din comunele vecine. Programul folcloric este, de obicei, deschis de formația de dansuri populare și soliști vocali ai căminului cultural Bârzava.

**Sport**

În comună activează echipa de fotbal **Olimpia Bârzava,** care joacă în campionatul județean.

**Turism**

Potențialul turistic de care dispune comuna este unul de excepție. Turiștii pot vizita monumente istorice ca: *biserica de lemn "Întâmpinarea Domnului"* din Groșii Noi– monument istoric și de arhitectură datat din anul 1807, *biserica ortodoxă* din satul Bătuța, construcție 1884, *biserica ortodoxă* din satul Căpruța. **Runcu-Groși** este o arie protejată de interes național ce corespunde categoriei a IV-a IUCN (**rezervație naturală de tip forestier**), situată pe teritoriul administrativ al comunei Bârzava.Rezervația naturală aflată în Munții Zarandului, în bazinul râului Grosul, în nordul satului Groșii Noi, are o suprafață de 261,80 ha, și reprezintă o arie împădurită cu rol de protejare a speciilor arboricole de gorun (*Quercus petraea*) (cu vârste cuprinse între 100 și 180 de ani), ce vegetează în asociere cu specii de fag (*Fagus sylvatica*). La nivelul ierburilor sunt întâlnite specii floristice rare, printre care: vinarița (*Asperula odorata*), popilnicul (*Asarum europaeum'*) sau colțișorul (*Dentaria bulbifera*).

**Locul fosilifer Monoroștia** este o arie protejată de interes național ce corespunde categoriei a IV-a IUCN (**rezervație naturală de tip paleontologic**), situat pe teritoriul administrativ al comunei Bârzava. Rezervația naturală afalată în partea nord-estică a satului Monoroștia, într-o zonă forestieră, la confluența pârâului Eruga cu Valea Monoroștiei, are o suprafață de 0,10 ha, și reprezintă afloriment în malul unui cues de apă, ce adăpostește depozite de faună fosilă (atribuite Ponțianului mediu) constituite din cochilii de moluște.

La 7 km vest de Bârzava, înspre Arad, se află drumul comunal 70A, care străbate locuri pitorești, ducând spre **cabana Debela Gora**, unul dintre locurile preferate ale turiștilor. Un alt obiectiv turistic este **casa memorială Iosif Conta din Monoroștia**. De asemenea,

**sărbătoarea Sânzienelor** și **Sărbătoarea Câmpenească**, care se ține în fiecare an în 24 iunie, atrag turiști din toate colțurile țării.


**Bibliografie:**

**Izvoare**

Arhiva Națională Ungară din Budapesta, DL 18165, A. G. 3688

Arhivele Capitlului catolic din Alba Iulia, prot. 23, fol. 203.

Haan A. Lad, *Diplomatarium Békésienses*, Pestini, 1870.

**Lucrări**

Colta, Elena Rodica, *Sărbători și datini de peste an. O anchetă transfrontalieră asupra culturii tradiționale,* Editura Etnologică, București, 2017.

****Defileul Mureșului Inferior. Album de prezentare,* editat de Mihai Pascu, Iulia Dărăban, Violeta Turcuș, Marian Petrescu și Iulian Stana, Universitatea de Vest ”Vasile Goldiș”, Arad, 2012.

Dragomir, Silviu, *Studii de istoria românilor din teritoriul diecezei arădene*, în revista ”Transilvania”, 1917.

Prodan, David, *Răscoala lui Horea*, vol. I-II, București, 1979.

Suciu, I. D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977.

Toma Corina, Mărginean Florin, Tătaru Cristiana, *Tezaurul monetar de la Groșii Noi (secolele XV-XVII)/ The Coin Hoard of Groșii Noi (15th-17th centuries),*Editura Mega, Cluj-Napoca,2016.

Vesa, Pavel, *Biserici de mir aradene intre traditie si modernitate*, Editura Miradon, Arad, 2000.

Vesa, Pavel,, *Parohia Ortodoxă Română Lalaşinţ. Monografie Istorică,* Editura Eurostampa, Timişoara, 2015.


**dr. Sorin Bulboacă**